

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ПОЛЮШКО АНДРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 342.92

**АДВОКАТУРА ЯК ІНСТИТУТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВОВУ
ДОПОМОГУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Приватній установі
«Науково-дослідний інститут публічного права».

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор,
відмінник освіти України

Боровик Андрій Володимирович,

Приватна установа

«Науково-дослідний інститут публічного права»,
віцепрезидент із наукової роботи.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

Дубинський Олег Юрійович,

Національний університет кораблебудування

імені адмірала Макарова,

проректор із науково-педагогічної роботи,

економічних, юридичних та соціальних питань;

доктор філософії в галузі права, доцент

Деревянко Наталія Зеновіївна,

Приватний вищий навчальний заклад

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука»,

декан юридичного факультету.

Захист відбудеться «29» травня 2026 року о «10⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3 (зала вченої ради).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розісланий «29» квітня 2026 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.П. Попович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Потреба у порівняльному дослідженні адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні зумовлена зростаючим значенням забезпечення ефективної реалізації права на правову допомогу як однієї з ключових гарантій утвердження принципу верховенства права та належного захисту прав і свобод людини і громадянина. У сучасних умовах розвитку правової держави адвокатура постає не лише як професійна спільнота осіб, які надають правову допомогу, а як інституційний механізм забезпечення доступу до правосуддя, формування правової культури та зміцнення довіри до правової системи загалом. Водночас реформування системи правосуддя в Україні, модернізація адміністративно-правового регулювання та підвищення стандартів надання правової допомоги зумовлюють необхідність комплексного наукового осмислення ролі адвокатури як інституту реалізації відповідного конституційного права. У цьому контексті особливої значущості набуває проведення порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства, що регулює діяльність адвокатури в Україні та Чеській Республіці, з метою виявлення ефективних правових механізмів організації та функціонування цього інституту.

Необхідність такого аналізу зумовлена потребою дослідження не лише загальних засад правового статусу адвокатури, але й конкретних інституційних елементів її функціонування. Йдеться, зокрема, про порівняння законів про адвокатуру обох держав, визначення особливостей правового регулювання доступу до професії адвоката, порядку здійснення адвокатської діяльності, гарантій незалежності адвокатури та її ролі у системі правосуддя. Важливим є також аналіз моделей організації адвокатського самоврядування, їхньої структури, повноважень органів самоврядних інституцій, а також ступеня їхньої автономії від державних органів. Особливої уваги потребує дослідження механізмів притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності, процедур їх реалізації, співвідношення гарантій незалежності адвоката та необхідності забезпечення належного рівня професійної відповідальності. Узагальнення зазначених аспектів дозволяє не лише виявити прогалини та недоліки національного правового регулювання, а й окреслити перспективні напрями його вдосконалення з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Окремо слід наголосити на актуальності вибраної теми у контексті євроінтеграційних процесів, що визначають стратегічний курс розвитку України. Гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу та впровадження європейських стандартів у сфері правосуддя і правової допомоги вимагають адаптації інституту адвокатури до відповідних вимог. У цьому аспекті досвід Чеської Республіки як держави-члена ЄС, що успішно інтегрувала європейські правові стандарти у національну правову систему, є особливо цінним. Дослідження її законодавства та практики функціонування адвокатури сприяє визначенню оптимальних шляхів реформування української

адвокатури, забезпеченню її інституційної спроможності та підвищенню ефективності реалізації права на правову допомогу відповідно до європейських підходів. Незважаючи на наявність окремих наукових праць у цій сфері, комплексне дослідження зазначених питань у площині порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства України та Чеської Республіки залишається не досить розробленим, що й зумовлює актуальність вибраної теми дисертаційного дослідження.

Питання публічного адміністрування у сфері реалізації права особи на правову допомогу досліджували відомі вчені-адміністративісти, зокрема: В. Авер'янов, В. Бевзенко, Д. Белов, Ю. Бисага, Ю. Битяк, М. Віхляєв, В. Галунько, Н. Губерська, Н. Деревянко, В. Доненко, О. Дубинський, Р. Калюжний, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Кузьменко, В. Курило, Д. Лученко, Р. Мельник, О. Миколенко, Р. Миронюк, Д. Приймаченко, С. Стеценко, В. Тильчик та інші науковці.

Правове регулювання інституту адвокатури досліджували у своїх працях такі відомі науковці, як: А. Боровик, Т. Вільчик, Л. Волкова, І. Габані, А. Іванський, О. Коваль, Т. Коломоєць, О. Крайз, Н. Меєрович, В. Лаврів, А. Олійник, О. Шира, В. Шишлов, Є. Шкребець та інші відомі науковці.

Проте адміністративно-правове регулювання організації та функціонування інституту адвокатури у Чеській Республіці в аспекті узагальнення позитивного досвіду та визначення можливостей і доцільності його імплементації в національне законодавство та юридичну практику досі не було предметом окремого дослідження. Це зумовлює необхідність подальшого наукового пошуку у зазначеному напрямі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана в рамках планів науково-дослідної роботи Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права» та відповідно до: Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр.; Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX; Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації, які схвалені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р; Указу Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр., затвердженої Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487/2021.

Внесок здобувача полягає у порівняльному дослідженні адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу у Чеській Республіці та в Україні.

Мета дослідження. Метою дисертаційної роботи є порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Чеської Республіки та України в частині правового регулювання організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу з метою визначення

відповідного позитивного досвіду та можливості його імплементації в національне законодавство.

Досягнення поставленої мети дисертаційної роботи пов'язується із вирішенням таких наукових *задач*:

– охарактеризувати історію виникнення та розвитку інституту адвокатури у Чеській Республіці та в Україні;

– визначити методологію порівняльного дослідження адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні, а також узагальнити історіографію дослідження такої теми;

– проаналізувати стан адміністративно-правового регулювання організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні;

– здійснити порівняльний аналіз правового регулювання адвокатської етики в законодавстві Чеської Республіки та України;

– визначити спільні риси та відмінності в організації адвокатського самоврядування у Чеській Республіці та в Україні;

– охарактеризувати особливості притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності у Чеській Республіці та в Україні;

– окреслити перспективи удосконалення національного законодавства у сфері регулювання організації та діяльності адвокатури в Україні з урахуванням позитивного досвіду Чеської Республіки.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері правового регулювання організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу.

Предметом дослідження є законодавство Чеської Республіки та України у сфері адміністративно-правового регулювання організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу.

Методи дослідження. Досягнути поставленої мети дисертаційного дослідження та вирішити визначені в роботі завдання дозволило застосування органічного поєднання філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження.

Так, використання історико-правового наукового підходу, методу порівняння дозволило охарактеризувати історію виникнення та розвитку інституту адвокатури у Чеській Республіці та в Україні (підрозділ 1.1). Використання законів та прийомів діалектики, системного методу дозволило визначити методологію порівняльного дослідження адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні, а також узагальнити історіографію дослідження такої теми (підрозділ 1.2).

За допомогою формально-юридичного методу, системного та структурно-функціонального методів, а також прийомів логіки проаналізовано стан адміністративно-правового регулювання організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні (підрозділ 2.1).

Використання методології порівняльного правознавства дозволило здійснити порівняльний аналіз правового регулювання адвокатської етики в законодавстві Чеської Республіки та України (підрозділ 2.2), а також визначити спільні риси та відмінності в організації адвокатського самоврядування у Чеській Республіці та в Україні (підрозділ 2.3). Методологія порівняльного законодавства у поєднанні із методом юридичної статистики дозволила охарактеризувати особливості притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності у Чеській Республіці та в Україні (підрозділ 2.4).

Інструментальний та синергетичний наукові підходи, а також метод юридичного моделювання дозволили окреслити перспективи удосконалення національного законодавства у сфері регулювання організації та діяльності адвокатури в Україні з урахуванням позитивного досвіду Чеської Республіки (розділ 3).

Нормативною базою дослідження є кодекси, закони та підзаконні нормативні акти, включаючи акти органів адвокатського самоврядування, якими врегульовано порядок організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні.

Емпіричну основу дослідження становили наукові праці (монографії, дисертації, статті у фахових журналах, тези доповідей) вітчизняних та зарубіжних учених, судова практика, статистичні матеріали, результати соціологічних досліджень та аналітичні матеріали автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що ця робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних досліджень, присвячених порівняльному адміністративно-правовому аналізу законодавства Чеської Республіки та України у сфері регулювання організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу. Проведене дослідження дало змогу сформулювати нові наукові положення та висновки, обґрунтовані автором, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано доцільність запровадження в Україні обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів з урахуванням положень § 24 Закону Чеської Республіки про адвокатуру (Act № 85/1996 Coll.), яким передбачено обов'язок адвоката бути застрахованим на випадок відповідальності за шкоду, заподіяну у зв'язку зі здійсненням адвокатської діяльності, що забезпечує належний рівень захисту прав клієнтів та гарантії відшкодування шкоди;

– доведено доцільність імплементації в національне законодавство штрафу як самостійного виду дисциплінарного стягнення щодо адвокатів з урахуванням § 32 Закону Чеської Республіки про адвокатуру, який передбачає можливість застосування штрафу поряд з іншими дисциплінарними санкціями, що сприяє підвищенню гнучкості та ефективності дисциплінарної відповідальності;

– запропоновано реформувати порядок доступу до адвокатської професії в Україні, передбачивши перенесення кваліфікаційного іспиту на завершальний етап після обов'язкового стажування за моделлю, що застосовується в Чеській Республіці: зокрема, встановити мінімальний строк стажування 2–3 роки під керівництвом практикуючого адвоката, чітко врегулювати зміст і стандарти практичної підготовки (участь у судових засіданнях, підготовка процесуальних документів, робота з клієнтами), запровадити ефективний контроль з боку Національної асоціації адвокатів України за проходженням стажування, а також допустити до складання кваліфікаційного іспиту лише осіб, які підтвердили належний рівень практичних навичок; це дозволить змістити акцент із формального тестування на реальну професійну підготовку та підвищити якість адвокатської допомоги;

удосконалено:

– наукові підходи до адміністративно-правової регламентації механізму дисциплінарної відповідальності адвокатів, зокрема, шляхом урахування положень § 32 Закону Чеської Республіки про адвокатуру щодо системи дисциплінарних санкцій (попередження, публічне попередження, штраф, тимчасова заборона здійснення діяльності, виключення зі списку адвокатів), що забезпечує реалізацію принципу пропорційності, індивідуалізацію відповідальності та послідовність дисциплінарної практики;

– правові підходи до гарантування професійної діяльності адвокатів через обґрунтування необхідності поєднання інституту обов'язкового страхування професійної відповідальності (з урахуванням положень § 24 Закону Чеської Республіки про адвокатуру) із ефективним інституційним контролем з боку Чеської адвокатської палати, яка забезпечує нагляд за дотриманням адвокатами професійних обов'язків, ведення реєстрів страхових полісів та перевірку їх чинності; така модель дозволяє розглядати страхування не лише як фінансову гарантію відшкодування шкоди клієнту, а як складник системи професійної відповідальності, що інтегрується з дисциплінарною юрисдикцією, підвищує рівень довіри до адвокатури та водночас слугує додатковою гарантією незалежності адвоката, мінімізуючи ризики зовнішнього тиску через майнову відповідальність;

дістало подальший розвиток:

– положення щодо підвищення ефективності функціонування адвокатури в Україні шляхом посилення централізації адвокатського самоврядування з урахуванням досвіду Чеської Республіки, зокрема через розширення повноважень Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури у сфері дисциплінарної юрисдикції, контролю за страхуванням професійної відповідальності адвокатів та у сфері забезпечення єдності практики, що наблизить її інституційну роль до моделі Чеської адвокатської палати та сприятиме підвищенню ефективності професійного контролю і рівня захисту клієнтів;

– концепція забезпечення балансу між незалежністю адвокатури та її відповідальністю через обґрунтування комплексної моделі, яка за аналогією з підходами, сформованими у Чеській Республіці та реалізованими в діяльності Чеської адвокатської палати, повинна включати п'ять взаємопов'язаних елементів: незалежність як інституційну й функціональну автономію адвоката від державного втручання; самоврядування як централізовану та ефективну систему професійного регулювання; відповідальність через дієві механізми дисциплінарної юрисдикції та контролю, зокрема у сфері страхування професійної діяльності; гарантії діяльності як сукупність правових і організаційних засобів забезпечення здійснення адвокатської практики; та захист прав клієнта як ключовий орієнтир функціонування всієї системи, що забезпечується через поєднання професійних стандартів, наглядових механізмів і реальної відповідальності адвоката, формуючи цілісну та збалансовану модель сучасної адвокатури.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в роботі, можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – шляхом їх використання у подальшій розробці теоретичних актуальних питань організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу;

– *законотворчій діяльності* – отримані результати можна використовувати для вдосконалення національного законодавства в частині правового регулювання організації та функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу;

– *навчальному процесі* – для підготовки підручників, посібників та в процесі викладання курсів з таких навчальних дисциплін, як «Адміністративне право», «Адвокатура», «Судові та правоохоронні органи України» та ін.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на 2 науково-практичних конференціях, а саме: «Права людини та публічне врядування» (м. Чернівці, 30 травня 2025 р.); «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 3–4 жовтня 2024 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 7 наукових працях, серед яких 4 наукові статті опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, 1 наукова праця – в іноземному виданні, та 2 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 207 сторінок, з яких основний текст становить 167 сторінок. Список використаних джерел містить 195 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, окреслено її зв'язок із науковими програмами, планами й темами, проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми; визначено мету й основні завдання дослідження, сформульовано об'єкт і предмет, названо основні методологічні підходи до дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, а також наведено відомості про апробацію і публікацію результатів дослідження, його структуру.

Розділ 1 «Історичні та методологічні основи дослідження адміністративно-правового регулювання організації та діяльності адвокатури в Чеській Республіці та в Україні» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Історія виникнення та розвитку інституту адвокатури у Чеській Республіці»* на підставі аналізу наукової літератури та першоджерел зазначається, що інститут адвокатури на території сучасної Чеської Республіки бере свій початок у середньовіччі, коли в XIV–XV ст. у судах Чеського королівства з'являються особи, що професійно представляли інтереси сторін. За правління Карла IV відбулося зміцнення судової системи та розвиток правового регулювання, що створило передумови для формування юридичної професії. Надалі, в період перебування чеських земель у складі Габсбурзької монархії, реформи Марії Терезії та Йосифа II у XVIII ст. сприяли централізації правосуддя та запровадженню вимог до юридичної освіти і кваліфікації, що означало поступову інституціоналізацію адвокатської діяльності.

Вирішальним етапом розвитку адвокатури стало XIX століття, коли в межах Австрійської імперії було прийнято адвокатський закон 1868 р., який закріпив принципи незалежності професії, її самоврядування та відповідальності. Після утворення Чехословаччини у 1918 р. ці засади були збережені й адаптовані до національної правової системи, що забезпечило функціонування адвокатури як відносно автономного та професійного інституту у міжвоєнний період.

Суттєві трансформації відбулися після 1948 р., коли в умовах соціалістичного режиму адвокатура втратила незалежність і була підпорядкована державному контролю. Її діяльність здійснювалася в рамках централізованої системи юридичних консультацій. Лише після Оксамитової революції 1989 р. розпочалося відновлення демократичних засад функціонування адвокатури, що супроводжувалося реформами 1990-х рр. і поверненням до європейських принципів незалежності та самоврядування професії.

У підрозділі 1.2 *«Методологія та історіографія порівняльного дослідження адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні»* підкреслено, що методологія дослідження ґрунтується на поєднанні філософських, загальнонаукових і

спеціально-юридичних методів. Серед філософських використано закони та прийоми діалектики (єдність і боротьба протилежностей, перехід кількісних змін у якісні, заперечення заперечення), що дозволило розкрити еволюцію адвокатури як інституту забезпечення права на правову допомогу. З інструментарію загальнонаукових методів використано аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, системний і структурно-функціональний підходи, які забезпечили комплексне дослідження правового регулювання у Чеській Республіці та Україні.

Особливу увагу приділено спеціально-юридичним методам, які представлені формально-юридичним, порівняльно-правовим, тлумачення норм права та юридичного моделювання, що дало змогу виявити спільні та відмінні риси законодавства обох держав. Дослідження також базується на низці наукових підходів: цивілізаційному, телеологічному, історико-правовому, антропологічному, інструментальному та синергетичному, які дозволили розглянути адвокатуру як багатовимірний соціально-правовий феномен, спрямований на ефективну реалізацію права особи на правову допомогу.

В історіографії дослідження адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні виділено три основні періоди: у першому («дореволюційному») переважали описово-догматичні та інституційні підходи, в межах яких адвокатура розглядалася як елемент судової системи й професійна корпорація, з акцентом на її правовому статусі та функціях. У працях цього часу домінували формально-юридичні узагальнення без глибокого аналізу адміністративно-правових механізмів.

У другому (радянському) періоді панівними були ідеологізовані підходи, що трактували адвокатуру як допоміжний інструмент держави у здійсненні правосуддя, підпорядкований публічним інтересам і контролю з боку влади. Натомість у сучасному періоді в історіографії утверджується плюралізм наукових підходів – від порівняльно-правового до антропологічного та синергетичного, де адвокатура осмислюється як незалежний правозахисний інститут, ключовий для реалізації права на правову допомогу та інтеграції у європейський правовий простір.

Розділ 2 «Адміністративно-правові засади організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Сучасний стан правового регулювання організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні: аналіз чинного законодавства» встановлено, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання організації та діяльності адвокатури у Чеській Республіці та в Україні характеризується орієнтацією на європейські стандарти забезпечення права на правову допомогу, інституційну незалежність адвокатури та розвиток механізмів професійного самоврядування. У Чеській Республіці відповідне регулювання має системний і стабільний характер, базується на чітко визначених принципах самоврядності адвокатської професії, її незалежності від органів державної влади, а також на ефективному дисциплінарному контролі.

Законодавство забезпечує належний баланс між автономією адвокатури та державним наглядом, що проявляється у врегульованості процедур доступу до професії, стандартів професійної етики та відповідальності адвокатів.

В Україні адміністративно-правове регулювання адвокатури перебуває у стані динамічної трансформації, зумовленої євроінтеграційними процесами та необхідністю удосконалення механізмів реалізації права на правову допомогу. Чинне законодавство закріплює принципи незалежності, самоврядування та гарантій адвокатської діяльності, однак на практиці спостерігаються певні проблеми, пов'язані з інституційною узгодженістю, ефективністю дисциплінарних процедур та взаємодією адвокатури з органами публічної влади. Порівняльний аналіз засвідчив, що, попри загальну спрямованість на європейські правові стандарти, українська модель потребує подальшого вдосконалення в частині забезпечення реальної незалежності адвокатури та підвищення ефективності її функціонування як ключового інституту реалізації права на правову допомогу.

У *підрозділі 2.2 «Правове регулювання адвокатської етики в законодавстві Чеської Республіки та України»* констатовано, що правове регулювання адвокатської етики в Чеській Республіці та Україні має спільне підґрунтя, сформоване в межах континентальної правової традиції, однак відрізняється рівнем інституційної автономії та деталізації нормативного закріплення. У Чеській Республіці етичні стандарти адвокатської діяльності визначаються насамперед Законом про адвокатуру 1996 р. (*Zákon o advokacii*) та підзаконними актами, зокрема Кодексом професійної етики, прийнятим Чеською адвокатською палатою. Важливою особливістю є те, що регулювання етичних норм значною мірою делеговане органам адвокатського самоврядування, які забезпечують їх розробку, тлумачення та застосування. В Україні ж етичні засади діяльності адвокатів закріплені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 р., а також Правилами адвокатської етики, затвердженими З'їздом адвокатів України. При цьому, хоча формально також існує інститут самоврядування, роль законодавчого регулювання є більш вираженою, а етичні приписи мають вищий ступінь нормативної деталізації.

Основна відмінність полягає у співвідношенні законодавчого та саморегулятивного елементів: у Чеській Республіці акцент зроблено на автономії професії та гнучкості етичного регулювання, тоді як в Україні простежується тенденція до більш жорсткого нормативного закріплення та формалізації етичних стандартів. Це впливає на практику їх застосування: чеська модель передбачає більшу роль професійної культури та дисциплінарних органів адвокатури, тоді як українська – більш формалізований підхід до контролю та відповідальності. З огляду на вищезазначене для України доцільно запозичити досвід Чеської Республіки щодо посилення реальної автономії органів адвокатського самоврядування, розширення їхніх повноважень у сфері тлумачення етичних норм та впровадження більш гнучких

механізмів їх застосування, що сприятиме підвищенню професійної відповідальності та довіри до адвокатури як незалежного правового інституту.

У підрозділі 2.3 «Організація адвокатського самоврядування у Чеській Республіці та в Україні: спільні риси та відмінності» встановлено, що організація адвокатського самоврядування у Чеській Республіці та Україні ґрунтується на спільних принципах незалежності адвокатури, її самоврядності та професійної автономії, однак має відмінності у структурній побудові та практичній реалізації цих засад. У Чеській Республіці центральним органом адвокатського самоврядування є Чеська адвокатська палата, діяльність якої регулюється Законом про адвокатуру 1996 р. Вона виступає єдиним професійним об'єднанням адвокатів, що здійснює допуск до професії, дисциплінарне провадження, розробку етичних стандартів та представництво інтересів адвокатів. Така модель характеризується високим рівнем централізації та інституційної цілісності, що забезпечує ефективність управління та єдність професійної політики. В Україні ж система адвокатського самоврядування є багаторівневою і включає Національну асоціацію адвокатів України, Ради адвокатів регіонів, Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії та інші органи, діяльність яких визначається Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 р.

Основна відмінність полягає у ступені централізації та характері взаємодії між органами самоврядування: чеська модель передбачає більш компактну та уніфіковану систему з концентрацією повноважень в одному органі, тоді як українська характеризується складнішою структурою з розподілом функцій між різними інституціями на національному та регіональному рівнях. Це зумовлює різницю в ефективності прийняття рішень і рівні узгодженості професійної політики. Водночас обидві системи мають спільну мету – забезпечення незалежності адвокатури та захисту прав адвокатів. З метою імплементації в національне законодавство доцільно запозичити окремі елементи чеської моделі, зокрема підвищення рівня інституційної узгодженості, спрощення організаційної структури та посилення ролі єдиного координаційного центру, що сприяло б більш ефективному функціонуванню адвокатського самоврядування.

У підрозділі 2.4 «Особливості притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності у Чеській Республіці та в Україні» проведено порівняльно-правовий аналіз механізмів притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності в Чеській Республіці та в Україні. Зазначається, що особливості притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності у Чеській Республіці та Україні визначаються спільними засадами професійної автономії, однак істотно різняться за змістом дисциплінарних стягнень та механізмами їх застосування. У Чеській Республіці дисциплінарне провадження регулюється Законом про адвокатуру 1996 р. та здійснюється в межах Чеської адвокатської палати, яка виступає єдиним органом дисциплінарної юрисдикції. Система дисциплінарних стягнень є відносно гнучкою та включає такі заходи, як попередження (*paromenutí*), грошовий штраф, тимчасове призупинення

права на здійснення адвокатської діяльності та виключення з реєстру адвокатів. При цьому значна увага приділяється пропорційності санкцій і врахуванню професійних обставин справи, що забезпечує баланс між відповідальністю адвоката та збереженням його незалежності.

В Україні дисциплінарна відповідальність адвокатів регулюється Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 р. та реалізується через систему кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Види дисциплінарних стягнень є більш формалізованими і включають попередження, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на визначений строк та позбавлення права на здійснення адвокатської діяльності. Основна відмінність полягає не лише у структурі органів, а й у характері санкцій: українська модель передбачає більш жорстко визначений перелік заходів із меншим рівнем дискреції, тоді як чеська система допускає ширший спектр впливу, зокрема застосування фінансових санкцій. З огляду на вищезазначене з метою імплементації в національне законодавство доцільно запозичити досвід Чеської Республіки щодо розширення системи дисциплінарних стягнень, зокрема впровадження більш гнучких санкцій (наприклад, штрафів), що дозволило б забезпечити більш диференційований підхід до відповідальності адвокатів та підвищити ефективність дисциплінарної практики.

Розділ 3 «Перспективні напрями удосконалення національного законодавства у сфері правового регулювання організації та діяльності адвокатури в Україні з урахуванням позитивного досвіду Чеської Республіки» присвячено формулюванню обґрунтованих пропозицій щодо внесення змін до чинного національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу з урахуванням досвіду Чеської Республіки.

Зазначається, що до перспективних напрямів удосконалення національного законодавства та юридичної практики у вказаній сфері належать:

- посилення інституційної автономії органів адвокатського самоврядування шляхом розширення їхніх повноважень у сфері регулювання професійної діяльності;
- оптимізація (централізація) організаційної структури адвокатури з метою підвищення ефективності управління та уникнення надмірної багаторівневості;
- розширення дискреційних повноважень органів самоврядування щодо тлумачення та застосування етичних норм;
- удосконалення системи дисциплінарної відповідальності шляхом запровадження більш гнучкого переліку санкцій, зокрема фінансових стягнень;
- забезпечення більшої єдності дисциплінарної практики через централізацію або координацію відповідних органів;
- підвищення ролі професійної етики як саморегулятивного інструменту, а не виключно нормативно закріпленого механізму;

– удосконалення процедур доступу до професії з урахуванням стандартів прозорості, єдності кваліфікаційних вимог та акцентом на практичну підготовку (стажування) до складання кваліфікаційного іспиту;

– гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами адвокатської діяльності з урахуванням позитивного досвіду Чеської Республіки.

Запропоновані конкретні зміни до чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема щодо імплементації в національне законодавство штрафу як самостійного виду дисциплінарного стягнення щодо адвокатів, запровадження в Україні обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів, перенесення кваліфікаційного (адвокатського) іспиту на завершальний етап після обов'язкового стажування, за моделлю, що застосовується в Чеській Республіці.

У контексті подальшої цифровізації адвокатської діяльності підкреслено, що Україні доцільно запозичити з практики Чеської адвокатської палати сервісно орієнтований підхід до функціонування електронного реєстру адвокатів, який передбачає розширення змісту публічного профілю шляхом відображення не лише базових ідентифікаційних даних, а й актуального професійного статусу, форми здійснення діяльності та спеціальних повноважень адвоката, що підвищує інформативність і практичну цінність реєстру для користувачів; важливим також є впровадження багатомовного інтерфейсу як інструменту міжнародної відкритості, удосконалення пошукових механізмів за рахунок критеріїв спеціалізації та регіону діяльності, а також забезпечення чіткого розмежування між офіційно підтвердженими і декларативними даними, що сприятиме підвищенню довіри до системи та адвокатури загалом.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється у порівняльно-правовому дослідженні адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу у Чеській Республіці та в Україні. Унаслідок дисертаційного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. За результатами дослідження історії виникнення та розвитку інституту адвокатури доведено, що становлення адвокатури в Чеській Республіці та в Україні відбувалося в межах загальноєвропейських закономірностей розвитку правових інститутів (у межах спільної європейської правової традиції) і має етапний характер. Обґрунтовано доцільність виокремлення таких основних періодів:

– дореволюційний (до початку ХХ ст.), який характеризується формуванням професійної адвокатури, нормативним закріпленням її статусу та основ діяльності (зокрема, австрійське законодавство 1868 р. для чеських земель та судова реформа 1864 р. в Україні);

- міжвоєнний (1918–1940-ві рр.), що відзначається розвитком національних моделей адвокатури та збереженням її відносної автономії;
- радянський (соціалістичний) період (1940–1991 рр.), у межах якого відбулося обмеження незалежності адвокатури та її інституційна трансформація у складник державного механізму (з функціонуванням у формі юридичних консультацій);
- сучасний (з 1990-х рр.), який характеризується відновленням принципів незалежності, самоврядування та поступовою імплементацією європейських стандартів адвокатської діяльності.

2. У результаті дослідження методологічних засад встановлено, що ефективно порівняльне вивчення адміністративно-правового регулювання адвокатури забезпечується комплексним застосуванням філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Встановлено, що ключове значення мають порівняльно-правовий, формально-юридичний, системний і структурно-функціональний методи, а також метод юридичного моделювання, які дозволяють виявити як спільні закономірності, так і національні особливості правового регулювання. Акцентовано увагу на необхідності використання в процесі дослідження антропологічного, цивілізаційного, телеологічного, інструментального та синергетичного наукових підходів. Доведено, що історіографія дослідження еволюціонувала від описово-догматичного підходу до сучасного плюралізму наукових концепцій, у межах якого адвокатура розглядається як самостійний правозахисний інститут.

3. За результатами аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання встановлено, що правове забезпечення організації та діяльності адвокатури в Чеській Республіці характеризується системністю, стабільністю та ефективною реалізацією принципу самоврядування, що забезпечує належний баланс між незалежністю адвокатури та механізмами контролю. Водночас доведено, що в Україні відповідна система перебуває у стадії трансформації, має належне нормативне підґрунтя, проте потребує подальшого вдосконалення у частині підвищення ефективності правозастосування, інституційної узгодженості та гарантування реальної незалежності адвокатури.

4. У ході порівняльного аналізу правового регулювання адвокатської етики з'ясовано, що в обох державах етичні засади адвокатської діяльності формуються на основі спільних континентальних правових традицій та спрямовані на забезпечення належних стандартів професійної поведінки. Водночас доведено, що у Чеській Республіці переважає саморегулятивна модель із визначальною роллю органів адвокатського самоврядування у формуванні та застосуванні етичних норм, тоді як в Україні простежується тенденція до більшої нормативної деталізації та формалізації етичних стандартів на рівні законодавства.

5. У результаті дослідження організації адвокатського самоврядування встановлено, що обидві держави виходять із принципу професійної автономії адвокатури, однак моделі його реалізації істотно різняться. Доведено, що у Чеській Республіці функціонує централізована система адвокатського

самоврядування, що забезпечує інституційну цілісність та єдність професійної політики, тоді як в Україні сформована багаторівнева система органів самоврядування, яка характеризується розподілом повноважень та складнішою організаційною структурою, що впливає на ефективність координації їхньої діяльності.

6. За результатами аналізу дисциплінарної відповідальності адвокатів доведено, що у Чеській Республіці застосовується більш гнучка та диференційована система дисциплінарних санкцій, яка передбачає можливість індивідуалізації відповідальності з урахуванням обставин конкретної справи. Водночас встановлено, що в Україні діє більш формалізована модель із обмеженим переліком дисциплінарних стягнень, що зумовлює менший рівень дискреції дисциплінарних органів і потребує подальшого вдосконалення з метою підвищення ефективності дисциплінарної практики.

7. Узагальнення результатів дослідження дозволило обґрунтувати, що вдосконалення національного законодавства України у сфері адвокатури має здійснюватися з урахуванням позитивного досвіду Чеської Республіки шляхом комплексного підходу та з урахуванням національних правових традицій та звичаїв. Доведено доцільність посилення інституційної спроможності органів адвокатського самоврядування, оптимізації їх організаційної структури, розширення ролі професійної етики як інструменту саморегуляції, а також забезпечення ефективного балансу між незалежністю адвокатури та належним рівнем професійної відповідальності, що у сукупності сприятиме підвищенню якості правової допомоги та зміцненню довіри до адвокатури.

Акцентовано увагу на доцільності правової регламентації в національному законодавстві штрафу як самостійного виду дисциплінарного стягнення, що застосовується до адвокатів, а також на запровадженні в Україні обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів у відповідності до досвіду Чеської Республіки. Крім того, запропоновано перенести кваліфікаційний (адвокатський) іспит на завершальний етап після обов'язкового стажування за моделлю, що застосовується в Чеській Республіці.

Окрему увагу приділено подальшій цифровізації адвокатської діяльності з урахуванням позитивного досвіду Чеської Республіки, зокрема, удосконаленню національного електронного реєстру адвокатів, що передбачає розширення змісту публічного профілю, впровадження багатомовного інтерфейсу як інструменту міжнародної відкритості та вдосконалення пошукових механізмів.

Підкреслено важливість урахування національних правових традицій та звичаїв у процесі імплементації позитивного зарубіжного досвіду в національне законодавство та юридичну практику, а також перспективність дослідження адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури в інших зарубіжних країнах з метою удосконалення національного інституту реалізації права на правову допомогу.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Полюшко А.М. Адміністративно-правові засади організації адвокатського самоврядування у Чеській Республіці та в Україні: порівняльний аналіз. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 6(74). Р. 177–182. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.6.26>.
2. Полюшко А.М. Принципи адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Чеській Республіці та в Україні: порівняльний аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2025. № 2. С. 67–73. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2025.2.11>.
3. Полюшко А.М. Адміністративно-правові засади публічного адміністрування адвокатської діяльності в Чеській Республіці: позитивний досвід для України. *Підприємництво, господарство і право*. 2025. № 1. С. 87–93. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2025.1.15>.
4. Полюшко А.М. Історія розвитку публічного управління у сфері адвокатської діяльності в Чеській Республіці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 536–539. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/130>.
5. Полюшко А.М. Особливості притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності в Чеській Республіці та в Україні: порівняльний адміністративно-правовий аналіз. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 440–447. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.64>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Полюшко А.М. Особливості адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Чеській Республіці та в Україні. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 621–625. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-166>.
2. Полюшко А.М. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу в Чеській Республіці та в Україні: порівняльний аналіз. *Proceedings of the International scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 452–455. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-119>.

АНОТАЦІЇ

Полюшко А.М. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Чеської Республіки та України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2026.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється у порівняльно-правовому дослідженні адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу у Чеській Республіці та в Україні.

Констатовано, що становлення інституту адвокатури у Чеській Республіці та в Україні відбувалося в межах загальноєвропейських закономірностей розвитку правових інститутів та має етапний характер.

На підставі аналізу літературних джерел встановлено, що історіографія дослідження еволюціонувала від описово-догматичного підходу до сучасного плюралізму наукових концепцій, у межах якого адвокатура розглядається як самостійний правозахисний інститут.

Констатовано, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні перебуває у стадії трансформації, має належне нормативне підґрунтя, проте потребує подальшого вдосконалення у частині підвищення ефективності правозастосування, інституційної узгодженості та гарантування реальної незалежності адвокатури.

До перспективних напрямів удосконалення національного законодавства та юридичної практики у вказаній сфері віднесено: посилення інституційної автономії органів адвокатського самоврядування шляхом розширення їхніх повноважень у сфері регулювання професійної діяльності; оптимізація (централізація) організаційної структури адвокатури з метою підвищення ефективності управління та уникнення надмірної багаторівневості; розширення дискреційних повноважень органів самоврядування щодо тлумачення та застосування етичних норм; удосконалення системи дисциплінарної відповідальності шляхом запровадження більш гнучкого переліку санкцій, зокрема фінансових стягнень; забезпечення більшої єдності дисциплінарної практики через централізацію або координацію відповідних органів; підвищення ролі професійної етики як саморегулятивного інструменту, а не виключно нормативно закріпленого механізму; удосконалення процедур доступу до професії з урахуванням стандартів прозорості, єдності кваліфікаційних вимог та акцентом на практичну підготовку (стажування) до складання кваліфікаційного іспиту; гармонізація національного законодавства з

європейськими стандартами адвокатської діяльності з урахуванням позитивного досвіду Чеської Республіки.

Запропоновані конкретні зміни до чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема щодо імплементації в національне законодавство штрафу як самостійного виду дисциплінарного стягнення щодо адвокатів, запровадження в Україні обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів, перенесення кваліфікаційного (адвокатського) іспиту на завершальний етап після обов'язкового стажування, за моделлю, що застосовується в Чеській Республіці.

Підкреслено важливість урахування національних правових традицій та звичаїв у процесі імплементації позитивного зарубіжного досвіду в національне законодавство та юридичну практику, а також перспективність дослідження адміністративно-правових засад організації та діяльності адвокатури в інших зарубіжних країнах з метою удосконалення національного інституту реалізації права на правову допомогу.

Ключові слова: адвокатура, адміністративно-правові засади, вимоги до адвоката, дисциплінарна відповідальність, етичні норми, запозичення, кваліфікаційний іспит, позитивний досвід, порівняльний аналіз, правова допомога, стажування.

Polyushko A.M. The Bar as an Institution for the Realization of the Right to Legal Assistance: A Comparative Administrative and Legal Analysis of the Legislation of the Czech Republic and Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in law sciences by speciality 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhgorod National University, Uzhhorod, 2026.

The dissertation provides a theoretical generalization and a novel solution to a scientific problem, manifested in a comparative legal study of the administrative and legal foundations governing the organization and functioning of the Bar as an institution for the realization of the right to legal assistance in the Czech Republic and Ukraine.

It is established that the formation of the Bar in the Czech Republic and Ukraine has taken place within the broader European patterns of legal institutional development and is characterized by a staged evolution.

Based on the analysis of scholarly sources, it is determined that the historiography of the research has evolved from a descriptive-dogmatic approach to a contemporary pluralism of scientific concepts, within which the Bar is regarded as an independent human rights institution.

It is further established that the current state of administrative and legal regulation of legal practice in Ukraine is undergoing transformation. While it has an adequate regulatory framework, it requires further improvement in terms of enhancing the effectiveness of law enforcement, ensuring institutional coherence, and guaranteeing the genuine independence of the Bar.

The prospective directions for improving national legislation and legal practice in this field include: strengthening the institutional autonomy of bar self-governing bodies by expanding their regulatory powers over professional activity; optimizing (centralizing) the organizational structure of the Bar to improve governance efficiency and avoid excessive multi-level structures; expanding the discretionary powers of self-governing bodies in the interpretation and application of ethical standards; improving the system of disciplinary liability through the introduction of a more flexible range of sanctions, including financial penalties; ensuring greater consistency in disciplinary practice through the centralization or coordination of relevant bodies; enhancing the role of professional ethics as a self-regulatory instrument rather than solely a formally prescribed mechanism; improving procedures for access to the profession in line with standards of transparency, uniform qualification requirements, and an emphasis on practical training (internship) prior to taking the qualification examination; and harmonizing national legislation with European standards of legal practice, taking into account the positive experience of the Czech Republic.

Specific amendments to the current Law of Ukraine “On the Bar and Legal Practice” are proposed, in particular: the introduction of fines as an independent type of disciplinary sanction against lawyers; the implementation of mandatory professional liability insurance for lawyers in Ukraine; and the relocation of the qualification (bar) examination to the final stage following mandatory internship, in accordance with the model applied in the Czech Republic.

The importance of taking into account national legal traditions and customs in the process of implementing positive foreign experience into national legislation and legal practice is emphasized, as well as the prospects for studying the administrative and legal foundations of the organization and functioning of the bar in other foreign countries with a view to improving the national institution for the realization of the right to legal assistance.

Key words: administrative and legal foundations, Bar, best practices, comparative analysis, disciplinary liability, ethical standards, internship, legal assistance, legal borrowing, qualification examination, requirements for lawyers.

Підписано до друку 28.04.2026. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1160.
Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.